

Marek Smoluk (Zielona Góra)

Humanści angielscy w służbie Henryka VIII w okresie sporu o unieważnienie małżeństwa z Katarzyną Aragońską

W pierwszych pięciu latach małżeństwa z Henrykiem VIII Katarzyna poczęła pięcioro dzieci, z których wszystkie zmarły. Gdy wreszcie w 1516 roku urodziła zdrowe dziecko, była to dziewczynka — Maria. Naturalnie, Katarzyna żywiła nadzieję, że mimo wszelkich przeciwności losu jej córka zostanie królową. Gdy jednak w następnych latach nastąpiły kolejne poronienia, Henryk VIII pozbył się złudzeń i podjął decyzję w sprawie rozwodu. Wydawało się, że sprawa ta nie będzie łatwa do przeprowadzenia ze względu na opór Katarzyny oraz papieża Klemensa VII, który miał zobowiązania wobec Karola V i nie mógł wystąpić przeciwko ciotce cesarza. Po wielu wysiłkach ze strony angielskiej dyplomacji Klemens VII wyraził zgodę, by sprawę sądową przeprowadzili legat papieski kardynał Lorenzo Campeggio i kardynał Thomas Wolsey. Wyślanek papieża dotarł do Londynu w październiku 1528 roku, ale sprawę rozwodową odroczone do następnego lata. Czas ten obydwie strony wykorzystały na szukanie poparcia dla swojego stanowiska wśród wykładowców teologii, z tym że Henryk VIII rozpoczął je wcześniej, wraz z podjęciem decyzji o rozwodzie.

Zadaniem tego opracowania jest przedstawienie wysiłków dworu królewskiego w celu znalezienia poparcia dla rozwodu królewskiej pary wśród autorytetów naukowych zarówno w królestwie, jak i w ośrodkach uniwersyteckich na kontynencie. W zamian za udzielenie moralnego wsparcia obiecywano humanistom osobiste korzyści. Wiemy, oczywiście, że pisanie tego rodzaju propagandowych opracowań na zamówienie było w tym okresie dobrym sposobem na zrobienie szybkiej

kariery. Pamiętać jednak trzeba, że wydarzenia związane z rozwodem królewskim miały istotne znaczenie nie tylko z politycznego punktu widzenia, lecz także przyczyniły się do rozwoju humanizmu w Anglii.

Uczonym, o którego pozytywną opinię starali się zarówno król, jak i królowa, był Erazm z Rotterdamu. We wrześniu 1527 roku Henryk VIII jako pierwszy wystąpił z zaproszeniem, proponując uczonemu, by osiadł w Anglii. W wysłanym liście próbowano przekonać Erazma, by schronił się w Anglii przed gorącymi sporami teologów, które wstrząsały kontynentem. Ową ofertę motywowano nawet niepokojem o bezpieczeństwo uczonego¹. Ponadto w marcu 1528 roku arcybiskup Warham wysłał kolejny list, tym razem w swoim własnym imieniu, w którym zapraszał Erazma do przyjazdu do Anglii². Mimo tych wszystkich zabiegów, uczonego filolog, który wciąż żałował wplątania się w teologiczną debatę z Lutrem, nie miał najmniejszego zamiaru uczestniczyć w kolejnych sporach — tym razem dotyczących problemów małżeńskich Henryka VIII. Na obydwie listy Erazm odpowiedział odmownie, zasłaniając się złym zdrowiem, które uniemożliwiałoby mu wyjazd poza miejsce zamieszkania. Wymijająco zapewnił jednak monarchę, że będzie go wspierał swoim piórem³.

Erazm nie dał się także wciągnąć w orbitę obozu wspierającego Katarzynę Aragońską. Juan Vives, który żarliwie służył interesom królowej, dwukrotnie prosił Erazma o opinię na temat rozwodu pary królewskiej, ten jednak w liście z września 1528 roku podtrzymał swoje bezstronne stanowisko w tej kwestii⁴. W bezpośrednich kontaktach z Katarzyną Aragońską Erazm ograniczył się jedynie do napisania listu, w którym starał się ją pocieszać, ale zachowywał przy tym bardzo ostrożny ton⁵. Przy innej okazji Erazm wykazał jednak mało taktu wobec królowej, gdy za pośrednictwem Williama Blounta, Lorda Mountjoy, zachęcał ją, by przeczytała jego studium o znamienym w tym kontekście tytule *Vidua Christiana*⁶. Warto jednak zauważyć, że po odmowie przyjazdu do Anglii Henryk VIII zerwał kontakty z uczonym, podczas gdy Katarzyna

¹ *Opus Epistolarum Des. Desiderius Erasmus Roterodamus*, red. P. S. & H. M. Allen & H. W. Garrod, Clarendon Press, Oxford 1906–1958 (dalej: P. S. Allen), *Ep.* 1878.

² *Ibidem*, *Ep.* 1965.

³ *Ibidem*, *Ep.* 1998.

⁴ *Ibidem*, *Ep.* 2040.

⁵ *Ibidem*, *Ep.* 1960.

⁶ *Ibidem*, *Ep.* 2215.

Aragońska wciąż czytała jego dzieła i wysłała mu dwa pieniądze podarunki w 1528 i 1529 roku⁷.

W przeciwieństwie do Erazma inni uczeni nie wykazywali podobnej wstrzeźliwości i bez wahania wypowiadali się w kwestii rozwodu. Wśród osób, które zabierały w tej sprawie głos, należy wymienić Richarda Pace'a, byłego królewskiego sekretarza, zmuszonego do rezygnacji z tej posady za krytykowanie Thomasa Wolseya. Niewątpliwie to kardynał Wolsey, obawiając się niepochlebnych ocen ze strony tego humanisty, zaaranżował wysłanie go na misję dyplomatyczną. Popadłszy na obczyźnie w depresję psychiczną, Richard Pace powrócił do kraju i osiadł w klasztorze w Syon. Tam to właśnie odwiedzających go przyjaciele witał napis na drzwiach: „niech Bóg chroni Króla”⁸. Świadczy to o tym, że pomimo złych doświadczeń z przeszłości uczony wciąż demonstrował swoją lojalność wobec Henryka VIII. Z relacji Johna Cruciusa z uniwersytetu w Lowanium, bliskiego znajomego Pace'a, dowiadujemy się, że uczony wdawał się w intelektualne spory z każdym, kto w swoich poglądach nie popierał stanowiska monarchy w kwestii rozwodu z Katarzyną Aragońską⁹. Warto też podkreślić, że Richard Pace rekomendował Henrykowi VIII innych uczonych, których wiedza mogła pomóc monarsze w postępowaniu prawnym dotyczącym unieważnienia małżeństwa. Wśród poleconych przez Pace'a humanistów należy wymienić choćby wykładowcę języka hebrajskiego i arabskiego w Syon — Roberta Wakefielda, lub absolwenta Uniwersytetu w Cambridge z 1520 roku — Edwarda Foxe'a, któremu zdolności i humanistyczne poglądy rokowały szybką karierę na dworze królewskim.

Rekrutacja uczonych do obydwóch obozów nabrała tempa wraz z przyjazdem legata papieskiego do Anglii. W lipcu 1529 roku kardynał Campeggio odroczył rozprawę na czas nieokreślony. Brak korzystnego dla Henryka VIII werdyktu sądowego miał fatalne konsekwencje dla Thomasa Wolseya i bezpośrednio doprowadził do jego upadku. Kardynał, który dotychczas „rządził królem i jego królestwem”, jak mówił o nim papieski ambasador¹⁰, w końcu popadł w niełaskę monarchy. Uczeni, którzy

⁷ *Ibidem*.

⁸ J. Wegg, *Richard Pace a Tudor Diplomatist*, Methuen, London 1932, s. 272.

⁹ P. S. Allen, *Ep*. 1932.

¹⁰ Ch. Daniell, *A Traveller's History of England*, The Windrush Press, Gloucestershire 1996, s. 92.

w latach świetności Wolseya pisali na jego temat pochlebne i gloryfikujące teksty, ruszyli teraz z oczerniającą literacką batalią. Thomas More wystąpił z atakiem na kardynała w parlamencie, a John Palsgrave, nadworny duchowny i nauczyciel księżniczki Marii, napisał serię satyrycznych komentarzy dotyczących polityki byłego ministra sprawiedliwości i pierwszego doradcy Henryka VIII. Nawet Erazm, który zachowywał dalece idącą ostrożność w wypowiedzaniu się na tematy polityczne, niepochlebnie komentował niskie pochodzenie kardynała oraz zazdrość, jaką się kierował na przykład wobec Thomasa More'a i Richarda Pace'a¹¹. Niewątpliwie był to czas, gdy bez obawy można było obwinąć kardynała za wszystkie błędy polityczne z przeszłości, a jednocześnie zemścić się za wszystkie krzywdy, których doznali odeń nieposłuszni lub niewygodni uczeni.

Dotychczasowe niepowodzenia nie zniechęciły króla, który szukał dalszego wsparcia wśród naukowych autorytetów. Pierwotny plan zakładał zdobycie przychylności europejskich uniwersytetów. Oprócz pozyskania poparcia uniwersytetów monarcha zalecił równocześnie kweryndy w bibliotekach w kraju i za granicą. Badacze mieli za zadanie znaleźć dowody wspierające słuszność królewskiego punktu widzenia w kwestii rozvodu i udowodnić, że jurysdykcja w tej materii jest monarszym, a nie papieskim prawem.

Jak można było przypuszczać, o opinię w tej sprawie zwrócono się najpierw do uniwersytetów w Oxfordzie i Cambridge. Uczyniono to już na początku 1530 roku i w obydwu przypadkach nadeszły pozytywne odpowiedzi. Werdykt wydano jednak po burzliwych debatach i waśniach i z tego powodu uniwersytet w Oxfordzie zwlekał z opublikowaniem swojego stanowiska aż do kwietnia 1530 roku. Dopiero kilka ponaglących królewskich listów zmusiło władze Oxfordu do działania. Trudniejszym zadaniem okazało się przekonanie zagranicznych uniwersytetów, by potępiły małżeństwo Henryka VIII z Katarzyną. Aby osiągnąć ten cel angielscy wysłannicy musieli skutecznie konkurować z dyplomatami hiszpańskimi, nie wahano się przy tym i uciekano się do łapówek. Przygody Richarda Croke'a, agenta angielskiego dworu, wyraźnie świadczą o tym, jakie trudności spotykali angielscy dyplomaci i do jakich metod musieli się uciekać, żeby zdobyć głosy poparcia i dowody na słuszność stanowiska angielskiego monarchy¹².

¹¹ P. S. Allen, *Ep.* 2237, 2243, 2253.

¹² J. J. Scarisbrick, *Henry VIII*, University of California Press, Berkeley 1968, s. 336–338.

Do poszukiwań w bibliotekach w Wenecji wyznaczono Richarda Croke'a ze względu na jego świetną znajomość języka greckiego. Przy okazji jeździł on do Bolonii i Rzymu, gdzie również starał się zebrać pozytywne opinie na temat królewskiego rozwodu¹³. Croke odwiedzał włoskie miasta w ścisłej tajemnicy i występował pod pseudonimem. Jak wielu innych uczonych i wysłanników rządowych, Croke bezustannie narzekał na kłopoty finansowe, twierdząc, że z trudem starcza mu środków na podróże. Dysponował jednak dostatecznymi funduszami, by proponować honoraria doktorom filozofii i autorom dzieł¹⁴. Ostatecznie o niewielkim powodzeniu misji Croke'a zdecydowały z pewnością wpływy Karola V we Włoszech i fakt, że cesarz był w stanie oferować znacznie wyższe nagrody pieniężne dla tych, którzy pisali przychylnie o Katarzynie Aragońskiej¹⁵.

Pomimo trudności angielska dyplomacja odniosła także spore sukcesy. Wydziały prawa i teologii na uniwersytetach we Francji i północnych Włoszech wydały ekspertyzy przyznające rację Henrykowi VIII. Wpłynęły one z uniwersytetów m.in. w Orleanie, Bolonii i Paryżu. Na przykład na uniwersytecie w Paryżu przebywał na stypendium i działał ulubiony uczony Henryka VIII, wykładowca z Corpus Christi w Oxfordzie — Reginald Pole. Jego relacje z Paryża poświadczają, że wykazywał on dużo entuzjazmu dla akcji na rzecz monarchy. Informował króla m.in. o listach popierających stanowisko angielskiego władcy, które wystosował do uniwersytetu Franciszek I¹⁶. W efekcie w lipcu 1530 roku wydział teologii w Paryżu przyznał słuszność Henrykowi VIII w sprawie rozwodu¹⁷.

Warto zauważyć, że stanowisko Reginalda Pole'a w kwestii królewskiego rozwodu nie jest do końca jasne. Pomimo, że nienagannie służył Henrykowi VIII podczas misji w Paryżu, to jego osoba budziła wątpliwości np. u arcybiskupa Cranmera¹⁸, który pisał do ojca przyszłej żony

¹³ Por. G. Burnet, *History of the Reformation of the Church of England*, Clarendon Press, Oxford 1865, s. 148–161.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ J. T. Sheppard, *Richard Croke, a Sixteenth Century Don: Croke Lecture*, University Press, Cambridge 1919, s. 23.

¹⁶ P. S. Allen, *Ep*. 2253.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Arcybiskup Thomas Cranmer w maju 1533 roku anulował małżeństwo Henryka i Katarzyny i 1 czerwca udzielił ślubu Annie Boleyn, za co wkrótce po tym został ekskomunikowany przez papieża.

Henryka: „Pan Reginald Pole napisał książkę, która przeciwstawia się sprawie naszego króla”¹⁹.

Niestety nie można już dziś ustalić czy Pole napisał tę książkę przed wyjazdem do Paryża, czy też po powrocie z tej misji. Możliwe są dwa wyjaśnienia sprzeczności: albo zabiegi uczonego na paryskim uniwersytecie na rzecz Henryka VIII były rezultatem jego obaw i wyrzutów sumienia (jeśli książka powstała przed wyjazdem), albo były wyrazem jego lojalności. Bezsporny pozostaje jednak fakt, że w następnych latach Pole nie uczestniczył już w żadnych innych misjach i powrócił do pracy naukowej we Włoszech, miał przy tym zapewnioną hojną królewską pensję.

Warto jednak zaznaczyć, że korzystny werdykt uniwersytetu w Paryżu był tylko połowicznym sukcesem. Dzięki aktywnej działalności dyplomacji hiszpańskiej liczba głosów przeciwko małżeństwu Henryka VIII z Katarzyną została zredukowana do zaledwie ośmiu. Thomas Cranmer i Edward Foxe, niezniechęceni częściowym niepowodzeniem, opracowali niedużą książkę, w której zebrali wszystkie oparte na badaniach naukowych argumenty na rzecz rozwodu. Praca ta została opatrzona wstępem, w którym opublikowano korzystne dla Henryka VIII opinie uniwersytetów. W końcu dzieło zostało wydane w roku 1531 pod tytułem *The Determinations of the moste famous and mooste excellent vniuersities of Italy and of Fraunce, that it is so vnlefull for a man to marie his brothers wyfe that the pope hath no power to dispence therwith*²⁰. Głos również zabrał sam Henryk VIII, który po publikacji Cranmera i Foxe'a kazał drukować swoją własną pracę zatytułowaną *The Glasse of Truthe* (Zwierciadło prawdy). Nie da się bezspornie rozstrzygnąć istniejących do tej pory wątpliwości, czy jest to faktycznie dzieło autorstwa samego króla²¹ i kiedy dokładnie

¹⁹ J. Strype, *Memorials of the most reverent father in God Thomas Cranmer*, Thames and Hudson, London 1848, s. 675: „Mayster Raynolde Poole hath wrytten a booke moch contrary to the kinge hys purpose”.

²⁰ T. Cranmer & E. Foxe, *The Determinations of the moste famous and mooste excellent vniuersities of Italy and of Fraunce, that it is so vnlefull for a man to marie his brothers wyfe that the pope hath no power to dispence therwith*, Berthelet, London 1531 (Ustalenia najszynniejszych i najlepszych uniwersytetów we Włoszech i Francji o tym, że błędem jest, gdy mężczyzna poślubia żonę swojego brata, a papież nie ma władzy, by udzielić w tej sprawie dyspensy).

²¹ H. Ellis, *Original Letters Illustrative of English History*, Richard Bently, London 1846, Ser. II, s. 197. Wątpliwości, czy praca wyszła spod pióra samego króla przedstawia Richard Croke w swoim liście adresowanym do Thomasa Cromwella.

praca została wydana, chociaż Steven Hass w swoim artykule przedstawia przekonywającą teorię, według której był to rok 1531²². Jest pewne jednak, że kopie *The Glasse of Truthe* były w sprzedaży zarówno w kraju, jak i za granicą i według Richarda Croke'a przekonały wielu czytelników co do słuszności stanowiska Henryka VIII w sprawie rozwodu²³.

Poza propagandą zmierzającą do zdobycia jak największej liczby sympatyków w kraju wysłannicy dworu angielskiego podjęli także próby, by nakłonić poszczególnych teologów z kontynentu do publicznych wypowiedzi dezawuujących legalność małżeństwa Henryka VIII z Katarzyną. Działania te nie przyniosły jednak pożądaných efektów. Oficjalna prośba skierowana w 1531 roku do Marcina Lutera, by poparł rozwód pary królewskiej, i próba przekonania angielskiego dysydenta przebywającego na wygnaniu, Williama Tyndale'a, w roku następnym nie powiodły się. Tych dwóch reformatorów — Luter i Tyndale — wypowiedziało się po stronie królowej²⁴. Większe nadzieje pokładano w niemieckim uczonym i teologu Simonie Grynaeusie, który przybył do Anglii w 1531 roku. Grynaeus postawił sobie zadanie przeszukania angielskich bibliotek, w których spodziewał się znaleźć stare manuskrypty do swoich kolejnych publikacji. Niemiecki uczony, zaopatrzoony w listy rekomendujące od Erazma, został gościnnie przyjęty przez kanclerza Thomasa More'a. Lord kanclerz zaoferował mu także pomoc w nawiązaniu kontaktów uniwersyteckich i w zorganizowaniu audiencji na dworze królewskim²⁵. More musiał być rozczarowany efektami wizyty niemieckiego teologa, gdyż Grynaeus ograniczył się tylko do obietnicy rozeznania się w opiniach kontynentalnych teologów w sprawie rozwodu Henryka VIII.

Polityczny i naukowy impas postanowiono przełamać, gdy w roku 1533 Anna Boleyn zaszła w ciążę. W tej sytuacji jak najszybciej należało anulować pierwsze małżeństwo Henryka i doprowadzić do skutku zawarcie nowego z Anną Boleyn. Względny zastój w sprawie unieważnienia małżeństwa z Katarzyną, który pojawił się na początku lat trzydziestych, uległ nagłemu przełamaniu, a sam monarcha włączył się do nabierającej tempa debaty. Z pewnością przy pomocy uczonych teologów opracował

²² S. Haas, *Henry VIII's Glasse of Truthe*, „History 64” 1979, nr 212, s. 353–362.

²³ H. Ellis, *op. cit.*, s. 197.

²⁴ G. R. Elton, *Reform and Renewal*, University Press, Cambridge 1973, s. 39–40.

²⁵ P. S. Allen, *Ep.* 2459.

i wydał w 1533 roku traktat *De Potestate Christianorum Regum in suis Ecclesiis, contra Pontificis tyrannidem et horribilem impietatem*. W: dziele tym Henryk VIII podkreślał, że nie jest luteraninem, a jedynie pragnie rozprawić się z występkami i rozpustą osób duchownych. Było jednak oczywiste, że prawdziwą przyczyną, dla której powstało to dzieło była Anna Boleyn i jej ciąża.

Także różni uczeni włączyli się w nurt tej polemiki i zaczęli wydawać swoje dzieła. Wśród prac sponsorowanych przez dwór i wydawanych przez królewską drukarnię wymienić należy chociażby Edwarda Foxa *De Vera differentia regiae potestatis et ecclesiasticae*²⁶ i Roberta Wakefielda *Kotser Codicis* [...] ²⁷. Dzieło Wakefielda zawiera list adresowany do Johna Fishera, w którym autor podaje przyczyny, dla których związek Henryka VIII i Katarzyny należy uznać za nieważny w świetle prawa. Do bardziej wysublimowanych propagandowych prac popierających małżeństwo monarchy z Anną Boleyn należy także zaliczyć *An Introductory for the lerne to rede, to pronounce, and to speake frenche trewly* Gilesa Duwesa — podręcznik dedykowany córce Katarzyny, księżnej Marii, który autor napisał już w latach dwudziestych, a który wydano dopiero po ślubie Henryka VIII z Anną Boleyn. W: książce tej, opublikowanej w dwóch edycjach na pilne polecenie monarchy, Maria została nazwana „the Lady Mary of England”, znajdowały się tam również życzenia dla króla, Anny Boleyn i ich córki Elżbiety, księżnej Anglii i Walii²⁸. Drugim i równie ważnym podręcznikiem dla księżnej Marii wydanym przez królewską drukarnię w 1530 roku było *De Institutione Foeminae Christianae* Juana Vivesa²⁹. Pojawienie się tej pracy z podwójną dedykacją dla Marii i Katarzyny Aragońskiej było co najmniej zaskakujące. Trudno sensownie wyjaśnić, dlaczego wydrukowano tę publikację: możliwe, że zrobiono to celowo, by podkreślić, że Maria jest nadal królewską dziedziczką tronu pomimo oficjalnego unieważnienia małżeństwa jej rodziców. Mniej prawdopodobne wydaje się, że była to akcja propagandowa obozu wspierającego

²⁶ E. Foxe, *De Vera differentia regiae potestatis et ecclesiasticae*, Londini 1534.

²⁷ R. Wakefield, *Kotser Codicis* [...] *quo praeter ecclesiae sacrosanctae decretum, probatur coniugium cum fratria carnaliter cognita, illicitum omnino*, Berthelet [c. 1534].

²⁸ Więcej na temat tej publikacji i roli edukacyjnej, jaką spełniła w kształceniu królewskich dzieci zob. M. Smoluk, *Royal education in the Tudor age*, „Lubelskie Materiały Neofilologiczne” 2007, nr 31, s. 198–199.

²⁹ J. Vives, *De Institutione Foeminae Christianae*, Antwerp 1523.

Katarzynę, gdyż trudno wyobrazić sobie, by nadworny drukarz podjął się takiego ryzyka.

Należy również pamiętać, że polityka dworu królewskiego zachęcała wielu uczonych do tworzenia własnych opracowań i tłumaczeń w nadziei szybszego awansu lub otrzymania stałej posady na dworze. Znamy jednak kilka przypadków, kiedy to autorzy utworów, przepowiedni i antypapieskich traktatów otrzymali za swe prace wynagrodzenie liche lub wręcz żadne³⁰. I chociaż ci uczeni nie znaleźli uznania w oczach reprezentantów władzy, to jednak mieli spory udział w tworzeniu przychylnej aury wokół rozvodu Henryka VIII z Katarzyną Aragońską.

Podczas gdy poszczególni uczeni służyli dworowi piórem i uzasadniali na użytek opinii publicznej jego politykę, wydarzenia, które były jej konsekwencją, wpłynęły na charakter i istotę studiów na angielskich uniwersytetach. Zakwestionowanie jurysdykcji papieskiej sprawiło, że tradycyjne studia nad prawem kanonicznym stały się nieaktualne. Próby rewizji programu nauczania podjął się lord kanclerz Thomas Cromwell, który po egzekucji Thomasa More'a zajął jego stanowisko. Cromwell wyznaczył Williama Marshalla, by ten dokonał przeglądu uniwersytetów pod względem merytoryczno–naukowym. Ciekawych informacji dostarczył mu wykładowca z Oxfordu z Canterbury College — Michael Drome. Narzekał on na swych kolegów z uczelni, że działają przeciwko królowi, lżą Biblię i kpią z nowych angielskich prac naukowych. Jednym z głównych zarzutów, jakie Drome przeciwko nim wysuwał, był brak dostatecznego wykształcenia i to nawet wśród władz uniwersytetu. Wykładowca z Canterbury College uważał, że niedostatecznie wykształceni pracownicy powinni zostać odesłani do swoich parafii i ustąpić miejsca tym, którzy wykazują zdolności i chęć do dalszej nauki. Zasugerował także by wykłady z języka greckiego i retoryki były prowadzone przez profesorów, którzy posiadają właściwe kwalifikacje i pochodzą nawet z zagranicy³¹.

Według zaleceń wydanych przez Cromwella w roku 1535 niektóre z sugestii Michaela Drome'a miały natychmiast zostać wprowadzone w życie przez uniwersytety w Oxfordzie i Cambridge. Za najpilniejsze reformy uznano zniesienie studiów nad prawem kanonicznym,

³⁰ G. R. Elton, *op. cit.*, s. 20–25.

³¹ W. Underwood, *Thomas Cromwell and William Marshall's Protestant Books*, „The Historical Journal” 2004, vol. 47.

wprowadzenie wykładów z języka greckiego i łaciny we wszystkich kolegiach uniwersyteckich oraz zwolnienie studentów z obowiązkowego uczęszczania na wykłady z zakresu religii i filozofii. Celem zagwarantowania wprowadzenia dyrektyw lorda kanclerza w życie wysłano do uniwersytetów wizytatorów³².

Osobą wyznaczoną do oceny skuteczności reform wprowadzanych w Oxfordzie był Richard Leighton. Pisał on do kanclerza Cromwella, że we wszystkich większych kolegiach w Oxfordzie zostały wprowadzone wykłady z greki i łaciny, które były dostępne nawet dla mniej zamożnych osób. Ponadto relacjonował, że w Magdalen College zajęcia z teologii i retoryki prowadzone były na wysokim poziomie i że słuchacze sumiennie na nie uczęszczali³³. Wizytatorem, który czuwał nad wprowadzaniem reform w Cambridge, był Thomas Leigh. On to poinformował Cromwella, że jego reformy zostały tam przyjęte z wielkim entuzjazmem³⁴. Do instrukcji lorda kanclerza Leigh dodał również swoje zalecenia, wśród których za najważniejsze uznać należy wprowadzenie publicznych wykładów z języka greckiego i hebrajskiego na koszt uniwersytetu.

Generalnie wydaje się, że zerwanie więzi z Rzymem i następująca po tym reforma uniwersytetów angielskich miały bardzo pozytywny efekt i z pewnością przyczyniły się do dalszego rozwoju humanizmu w środowisku uniwersyteckim. Jednak brak funduszy i niechęć konserwatywnych grup naukowych, praktykujących średniowieczne metody nauczania, wobec postępowych humanistów były czynnikami, które w znacznym stopniu ograniczały efektywność Cromwellovskich reform. Przykładowo, w Oxfordzie słuchacze z Brasenose College, chcąc uczestniczyć w wykładach z greki, musieli dołączyć do studentów z Corpus Christi³⁵. Powodem tego był brak funduszy na prowadzenie podobnych zajęć w Brasenose College³⁶. Nie zachowały się także żadne

³² F. D. Logan, *The First Royal Visitation of the English Universities, 1535*, „English Historical Review” 1991, vol. 106, nr 421, s. 861–888.

³³ H. Ellis, *op. cit.*, s. 60–61.

³⁴ *Ibidem*, s. 362. Por. Ch. H. Cooper, *Annals of Cambridge*, vol. I, Cambridge University Press, Cambridge 1842.

³⁵ W Brasenose College wykłady z języka greckiego zostały wprowadzone dopiero w 1572 roku.

³⁶ Statuty Brasenose, zob. E. A. Bond, *Statutes of the Colleges of Oxford*, Bradshaw and Wordsworth, Oxford 1853.

źródła, które pokazywałyby, jak byli wynagradzani wykładowcy języka greckiego przed 1540 rokiem³⁷. Wszystko to jednak można uznać za problemy mniejszej wagi w porównaniu z entuzjazmem, jaki towarzyszył reformom w pierwszym ich okresie. Bez wątpienia wydarzenia polityczne z wczesnych lat trzydziestych miały duże znaczenie w postępach, jakie dokonały się w rozwoju nauk humanistycznych w Anglii. Uczni humaniści odegrali ważną rolę; po pierwsze dostarczali dowodów, które uzasadniały stanowisko Henryka VIII w kwestii rozwodu, po drugie formułowali i publikowali teksty uzasadniające politykę monarchy zarówno w oczach poddanych w kraju, jak i obserwatorów z zagranicy. Dla niektórych humanistów rozwód królewski stał się okazją do przyspieszenia kariery dzięki licznym pracom i niekończącym się zleceniom, które w związku z tą sprawą otrzymywali, natomiast Thomas More czy John Fisher, nie akceptując rozwodu, za wierność swoim przekonaniom religijnym, etycznym i moralnym oddali życie.

Bibliografia

I. Starodruki i źródła publikowane:

- T. Cranmer & E. Foxe, *The determinations of the moste famous and mooste excellent uniuersities of Italy and Fraunce, that it is so vnlefull for a man to marie his brothers wyfe, that the pope hath no power to dispence therwith*, Berthelet, London 1531.
- Opus Epistolarum Des. Desiderius Erasmus Roterodamus*, red. P. S. & H. M. Allen & H. W. Garrod, Clarendon Press, Oxford 1906–1958.
- G. Duwes, *An Introductorie for the lerne to rede, to pronounce, and to speake frenche trewly*, Godfray 1533–1536.
- H. Ellis, *Original Letters Illustrative of English History*, Richard Bently, London 1846.
- E. Foxe, *De Vera differentia regiae potestatis et ecclesiasticae*, Londini 1534.
- J. Strype, *Memorials of the most reverent father in God. Thomas Cranmer*, Thames and Hudson, London 1848.

³⁷ H. A. Wilson, *Magdalen College*, F. E. Robinson, London 1899, s. 77.

R. Wakefield, *Kotser Codicis [...] quo praeter ecclesiae sacrosanctae decretum, probatur coniugium cum fratria carnaliter cognita, illicitum omnino*, Berthelet, London [c. 1534].

J. Vives, *De Institutione Foeminae Christianae*, Antwerp 1523.

II. Opracowania:

E. A. Bond, *Statutes of the Colleges of Oxford*, Bradshaw and Wordsworth, Oxford 1853.

G. Burnet, *History of the Reformation of the Church of England*, red. N. Pocock, Clarendon Press, Oxford 1865.

Ch. H. Cooper, *Annals of Cambridge*, vol. I., Cambridge University Press, Cambridge 1842.

Ch. Daniell, *A Traveller's History of England*, The Windrush Press, Gloucestershire 1996.

G. R. Elton, *Policy and Police*, University Press, Cambridge 1972.

G. R. Elton, *Reform and Renewal*, University Press, Cambridge 1973.

J. J. Scarisbrick, *Henry VIII*, University of California Press, Berkeley 1968.

J. T. Sheppard, *Richard Croke, a Sixteenth Century Don: Croke Lecture*, University Press, Cambridge 1919.

M. Smoluk, *Royal education in the Tudor age*, „Lubelskie Materiały Neofilologiczne” 2007, nr 31.

J. Wegg, *Richard Pace a Tudor Diplomatist*, Methuen, London 1932.

H. A. Wilson, *Magdalen College*, E. E. Robinson, London 1899.

III. Artykuły:

S. Haas, *Henry VIII's Glasse of Truthe*, „History 64” 1979, nr 212.

F. D. Logan, *The First Royal Visitation of the English Universities 1535*, „English Historical Review” 1991, vol. 106, no. 421.

W. Underwood, *Thomas Cromwell and William Marshall's Protestant Books*, „The Historical Journal” 2004, vol. 47.

Summary

The roots of the English Reformation are usually traced back to the mid-twenties of the sixteenth century when after approximately fifteen years of marriage to Catherine of Aragon, Henry VIII was coming to the realisation that besides the only daughter — Mary, his wife would be unable to give birth to a male successor. Henry VIII's desire to secure a future succession coupled with his conviction that his marriage was cursed made him look for a new queen. Within a bevy of female courtiers the King singled out Anne Boleyn, whom he decided to marry. Henry VIII was well aware that his decision to divorce Catherine of Aragon was doomed to a lot of effort. Firstly, his wife was kin to the Roman Emperor, Charles V, who would not act against his family interests. Secondly, the Queen had her supporters, who would do their utmost to present her husband as the most unchristian ruler if he decided to abandon her for Anne Boleyn.

Both parties were conscious that the divorce proceedings would not be easy to carry out, therefore, long before the case, the royal couple had started their quest for supporters. The paper discusses the royal court's endeavours to find justification for the divorce. Both the King and Queen turned to scholarly circles in hope of being provided with some favourable interpretations of canon law, which was either to ease the divorce proceedings from Henry's point of view or bring them to a halt from Catherine's position. Thus, not only does the work present these scholars who willingly embarked on assisting the monarch with their support in the form of either heated debates or writings, but also shows those who refused to be drawn into the orbit of the conflict.

The work provides evidence that the scholars played a crucial role by supplying the arguments used to justify Henry VIII's claim for the royal divorce. In return for this service, the monarch often reciprocated with rewards for his supporters. In addition, it is argued that the times under this paper's discussion contributed greatly to the progress that was made in the fields of education and, in general terms, the evolution of humanism. The divorce itself set off a chain of reactions, first giving rise to the ultimate break-up with Rome and then, thanks to Cromwellian directives, the reforms of higher education, which led to the greater status of humanism instigated at English universities. Last but not least, an important issue in this paper is the pointing out of some drawbacks such as a shortage of funds or the opposition of some orthodox scholars, which to some extent prevented humanism from flourishing at universities at that stage.